

D.1712

ISSN 1301-3289

S A Y I 1 5 • 2 0 0 6

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İBN HALDUN
Özel Sayısı
I



lendiğinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Zira Tuksal'inki gibi yorumlar, konuyla ilgili doyurucu bir açıklamadan ziyade 6000 yıllık ataerkil kültüre bir tepki olmaktan öteye gitmemekte ve âdeta karanlık bir mağaranın ucundaki tiz sesler olarak kalmaya devam etmektedir.

Emine Öztürk

L'İslam, Ennemi Naturel?

Emilio Platti o.p.

Paris: Les éditions du Cerf, 2006. 301 sayfa.

Dominiken bir rahip olan Prof. Emilio Platti, Ortaçağ İslâm dünyasında yaşayan Hıristiyan ilâhiyatçılar üzerine yaptığı akademik çalışmalarıyla tanınan bir bilim adamıdır. Kendisi Leuven Katolik Üniversitesi (Belçika) ve Paris Katolik Enstitüsü'nde dersler vermekte olup, Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire (Kahire Dominiken Doğu Araştırmaları Enstitüsü) ve Belçika'daki İslâm-Hıristiyan ilişkilerini araştıran Centre el-Kalima'nın üyesidir.

Platti'nin akademik araştırmalarının dışında ilk kez doğrudan doğruya Avrupalı geniş halk kitlesine yönelik Müslüman ve Hıristiyan ilişkilerini konu edinen eserler kaleme alması, meşhur 11 Eylül (2001) saldırısının arifesinde olmuştur. İslâm-Hıristiyan ilişkilerini her iki dinin kaynaklarından hareketle ele alan Platti, özellikle günümüzde günlük dilde “İslâm ve Hıristiyanlık” ya da “İslâm ve Batı” şeklinde kullanılan gerilim yüklü ifadelerin sağlıklı bir şekilde çözümünün ancak soğukkanlı ve yapıcı bir üçüncü dil kullanılarak mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre bu konuda asıl söz sahibi olacak kişiler, her iki kültürü ve her iki medeniyeti yakından tanıyan ve uzlaşma zemini oluşturacak lojistik donanıma sahip bilim adamları olmalıdır. Zira yine her iki kültürün tarihine vâkıf olanların da bileceği gibi, tarihte vuku bulmuş bu tür gerginliklerde her iki taraf da büyük kayıplara maruz kalmış ve unutulmaz yaraların açılmasına sebep olunmuştur.

Uzun yıllar İslâm kaynaklarını ve kültür tarihini araştırmış olan Platti, Batı kamuoyunda halka düşman olarak takdim edilen İslâm hakkındaki literatürde, tarih boyunca kullanılan kavramların ve ifadelerin gerçeği ne kadar yansıttığını göstermek için söz konusu kavramları analiz ederek eserine başlamaktadır. “Önsöz”, “Giriş” ve iki kısımdan oluşan eserin Önsöz'ünde müellif,

bilinmeyen İslâm'dan düşman olan İslâm'a nasıl geçildiğinin kısa anatomisini sunmaktadır. Müellife göre Batı'da İslâm imajının teşkilinde önemli rol oynayan 13. yüzyıl ansiklopedilerinden *Speculum Historiale*'de Vincent de Beauvais, İslâm'a ilişkin bilgi kaynağı bulmakta zorlanmamıştır; ancak kullandığı veriler doğru olmakla birlikte, bağlamlarından koparılarak menfi anlamda sunulmuştur. Vincent de Beauvais'nin tasvir ettiği bu menfi imajdan ilham alan Flemenk şair Jacob van Maerlant, halk diliyle yazmış olduğu meşhur *Spiegel Historiale* adlı eserinde İslâm'ı yine aynı şekilde aktarmıştır. Platti'ye göre Batı'nın ve dolayısıyla Hıristiyanların kafalarındaki bu İslâm, İslâm kültürüne ait verilere dayanmakla birlikte, sunuluş biçimi ve anlamlandırılması tamamiyle olumsuz bir şekilde olmuştur. Bu nedenle Batılı entelektüeller her şeyden önce bu bilgi kirliliğinden kurtarılmalıdır ve İslâm'a ilişkin sadece doğru bilgi iletmek değil, onları doğru bağlamlarında da sunmak icap etmektedir. Mesela Hz. Muhammed'in bizzat kılıcını kuşanıp savaş yaptığı doğrudur. Ancak Hz. İsa'nın “Kılıcı eline alan, kılıçla öldürülür.” (Matta, 25/52) ifadesinin Hıristiyanların zihnindeki menfi çağrışımından hareketle, Peygamber'in “agresif bir savaşçı olduğu” ifadesi, her iki müellifin de Kur'an'daki bilgileri bağlamı dışında sunmalarından kaynaklanmaktadır (s. 16-22). Müellife göre konunun bu yönleri dikkate alındığında, “Bir Hıristiyan veya bir Batılı için İslâm gerçekten bir düşman mıdır?” sorusuna olumlu cevap vermek kolay olmayacaktır. “Tabiatı itibarıyla İslâm'ın ne olduğu anlaşılmasın otantik bir müslümanı anlamak mümkün değildir: İslâm, insanoğlunu ve insanî durumları kavrayış tarzıdır; diğer bir ifadeyle, İslâm'da antropoloji ile ilâhiyat birbirinden ayrılmayacak şekilde birbirine geçmiş vaziyettedir” (s. 29-30) diyen müellife göre, 20. yüzyılda yaşayan Hıristiyan ilâhiyatçılardan Louis Massignon ile Georges Anawati'yi büyüleyen şey, İslâm'ın bu yönüdür. Platti eserinde ele aldığı konuları başlangıçta ortaya koyduğu bu perspektiften incelemektedir.

“İslâm ve Hıristiyanlık: İki Düşman mı?” başlığını taşıyan birinci kısım, Hıristiyanların zihninde 1571'de İnebahtı (Lepanto) Savaşı ile birlikte Hz. Meryem'in ayakları atında resmedilen hilal ile kötülüğü sembolize eden genelde İslâm, özelde ise Türkler imajı ile, Papa II. Jean Paul'ün 19 Ağustos 1985'te Faslı Müslüman gençlere hitap ederken “aynı Tanrı'ya inananlar olarak karşılıklı saygıya” çağırın cümlelerinin nasıl telif edilebileceği sorusu ile başlamaktadır. Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin tarihî temellerine inerek konuyu izaha girişen Platti, öncelikle Kur'an'daki başlangıçta müspet; fakat daha sonraları menfi bir tablonun çizildiği Hıristiyanlık konusundaki âyetler ile

ilk dönem polemik metinlerindeki verilerin analizini yapmaktadır. Kur'an'daki Hıristiyan imajında zahîrî çelişkilere dikkat çeken Platti, bu durumun Kur'an'ın vahyedildiği ortamdaki Hıristiyanların çeşitliliği ile ele alınması ve Kur'an'ın bu Hıristiyan fırkalarından hangisini hedef aldığına bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. 9. yüzyılda Bağdat'ta Rahip Taberâni ile Emir el-Hâşimî arasında başlayan dostane mektuplaşmaların Abdülmesih el-Kindî'nin verdiği ağır cevapla nasıl polemige dönüştüğüne dikkat çeken müellif, söz konusu metni okuyup yorumlayan ve henüz İslâm'la yüz yüze gelmemiş olan Batıların zihninde İslâm'ın bir anda nasıl düşmanca algılanmasına sebep olduğunu kaynaklardan yaptığı alıntılarla tasvir etmektedir. Ona göre söz konusu erken dönem polemik metinlerinde 13. yüzyıl ansiklopedisti Vincent ile meşhur şair Jacob'a ilham kaynağı olacak ifadeler yer almakla birlikte, "medeniyet", "hoşgörü", "saygı", "aynı kaynağa dayalı kitap sahibi olmak" ifadeleri de yer almaktadır. Ancak bunlar bilinçli olarak Batılı okuyucuya aktarılmamıştır. Öte yandan -Platti'ye göre- Hıristiyanların tarihte yaptıkları hatalardan (Haçlı Seferleri vs.) hareketle Hıristiyanlığı yargılayan Müslüman müellifler de bir bakıma aynı hatayı işlemişlerdir. Bu karşılıklı karalamalar zamanla her iki inanç mensupları arasında büyük düşmanlıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu düşmanlıklar sadece metinlerde kalmamış, fiilî olarak da tezahür etmiştir. Öyle ki, bu tarihî tecrübeler bizzat dinlerin kendi mesajlarını gölgeleyecek duruma gelmiştir. Mesela "cihad" gibi bazı İslâmî kavramların bu tarihî konjonktürlere göre nasıl anlam değişikliğine uğradığını görmek mümkündür (s. 91-106). Müellife göre bu karşılıklı suçlamalar, zamanla Batı'ya ait olan her şeyin Müslümanlar tarafından reddedilmesi gerektiği anlayışına sebep olmuştur.

Her yılın yarısını Kahire'de geçiren Platti, yaşadığı tecrübelerden de hareketle bütün bu olumsuzlukların ötesinde, Müslüman ve Hıristiyanların birbirlerini yakından tanımalarının ancak sahip oldukları ortak değerlerden hareketle mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Mesela, bugün Batı'da İslâm'ı karalamak için kullanılan "Allahü ekber", "sırât-ı müstakîm", "şeriat", "kâfirler ve müşriklerle mücadele etmek" gibi birtakım İslâmî kavramların ve ifadelerin gerçekte İslâm toplumunda ne kadar kıymetli, yüce ve kutsal ifadeler olduğu, söz konusu toplum içerisinde yaşanıldığı zaman fark edilmektedir. Öyle ki, aslında bu ifadeler çağırıştırdıkları yüce anlamları ile Kur'an'dan önce bizzat Kitab-ı Mukaddes'te var olan ifadelerdir (s. 125-141). Platti bu iddiasını ispatlamak için söz konusu ifadelerin içerdiği fikirlerin Kur'an'dan önce Eski Ahid'in özellikle Mezmurlar kitabında aynen ve müteaddit defalar yer aldığına dikkat çekmektedir: Tanrı'nın büyüklüğü (Mezmurlar, 70/5, 40/17,

121/2-4), Tanrı'nın birliği ve teklîği (İşaya, 45/5, 21, 24), ahlâkî sorumluluk (Mezmurlar, 26/13, 119/17), selamete götüren yol (Mezmurlar, 23/3), selamete götüren yolu belirleyen İlahî Kanun (Mezmurlar, 19/8), Tanrı'nın adaletine ters düşen her türlü adaletsizliğe karşı mücadele (Tesniye, 18/9; Mezmurlar, 14/1-3, 144/1), ahiret inancı (Mezmurlar, 21/10). İslâm'ın aslî mesajının Kitab-ı Mukaddes ile olan ortak özelliklerine dikkat çekildikten sonra, özellikle II. Vatikan Konsili ve Papa II. Jean Paul'ün çeşitli vesilelerle yayımladığı mesajlara atıflarda bulunularak ve Kur'an'dan sık sık yapılan alıntılarla İslâm'ın saygınlığının gerekçeleri ortaya konmaktadır.

Kitabın “İslâm ve Batı: İki Düşman mı?” başlığını taşıyan ikinci kısmında, İslâm'ın günümüz Batı kültürünün önemli bir parçası olan modernizm ile problemleri ele alınmaktadır. Platti burada ilginç bir tespitte bulunmakta ve Yahudilerin Batı'da iki asır önce karşılaştığı durumla bugün Müslümanların karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Ona göre nasıl ki Yahudiler, geleneksel millet ve cemaat anlayışından vazgeçirilerek bir birey ve vatandaş olarak modern devlet anlayışına intibak ettirildiyse, bugün de Müslümanların modern devlet içerisinde vatandaş olmaları, sekülerlik ve modernlikle olan irtibatları sorgulanmaktadır. Zira günümüz modern devlet anlayışının zımnen içerdiği tarafsızlık ilkesi, “millet” ve “ümme” fikirleri ile çelişmektedir. Günümüzde İslâm ile Batı'yı karşı karşıya getiren temelde bu iki farklı anlayıştır. İslâm'ın temel ilkeleri incelendiğinde, gerçekte İslâm'ın bir “devlet” veya bir “politik düzen” fikri bulunmadığını savunan Platti'ye göre Batı'nın İslâm ile olan meselesinin gerçekte bir din olarak İslâm'da değil, Müslümanların İslâm algılayışında yattığına dikkat çekmektedir. Bu algılayış, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda Batı'nın İslâm dünyasına karşı sergilemiş olduğu sömürgeci ve saldırgan tutumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tespitten hareketle Platti bu kısımda şu sorulara cevap aramaktadır: Geleneksel İslâm'ın sunduğu modeller tartışmalı olduğu hâlde, neden İslâm dünyasında Müslümanların devlet ile dinin birbirinden ayrılması fikrine karşı hâlâ bir çekincesi vardır? Oysa 20. yüzyıl, geleneksel İslâm'ın buhranlı bir dönemi olmamış mıdır? İslâm dünyasındaki geleneksel İslâm'ın koruyucuları olarak ortaya çıkan yönetim şekillerinin militarist bir özellik taşıması, asıl itibarıyla İslâmî anlayışın gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olmamış mıdır? Yahut modern zihinsel dönüşümün gerisindeki engel, kimilerinin dediği gibi İslâm ilâhiyatının kendisi midir? Yoksa bu ilâhiyat belli bir modernite tarzına mı karşıdır? Bu sorularla yüzleşen günümüz İslâm düşünürleri nasıl bir çıkış yolu önermektedir? Modern dünya ile geleneksel hayat tarzının dayatmalarına

muhatap olan Müslümanlar, iki tercihle karşı karşıya kalmışlardır: Batı'nın her türlü müdahalesine engel olacak siyasî bir İslâm veya modern hayata intibakı sağlayacak İslâmî anlayışta yeni bir reforma gitmek. Bu çerçevede, Platti öncelikle İslâm'ın metafizik, akaid ve şeriat boyutlarının ve bunların birbirleri ile olan irtibatlarının çok iyi anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada, modern Batı'nın "imanı" (credo) "inanç" (foi) ile özdeşleştirmesinin yanlışlığına dikkat çekilmekte, iman-amel ilişkisinin önemine işaret edilmekte ve İslâm'ın ibadet ritüellerinin uzun fenomenolojik tahlilleri yapılmaktadır. Yazara göre İslâm'ın ahlâk boyutuna önem vermesi, ağırlıklı olarak hukukî yönde gelişmesine neden olmuştur ki, böylece hayatın tamamını kuşatan bir özelliğe sahip olarak tarihî gelişimini sürdürmüştür. Bu durum İslâm'ın antropoloji anlayışı ile de yakından ilgilidir. Oysa Hıristiyanlık daha baştan kendisini "ruhanî" bir yol olarak tanımlamış ve her türlü hukukî yorumdan uzak gelişmiştir ki, bu da onun teolojiko-dogmatik bir özelliğe sahip olmasına neden olmuştur. İslâm'ın, hayatın bütününe içine alan bir din olarak algılanışı, özellikle 20. yüzyılda bazı Müslüman ideologların bu özelliği siyasî taleplere tahvil etmeleri, Müslümanların içinde buldukları konjonktürün de yardımıyla çok kolay olmuştur. Bu ideologların başında şüphesiz Pakistanlı düşünür Mevdûdî gelmektedir. Müellife göre, her ne kadar günümüzde İslâmcı ideoloji iflas etmiş olsa da, önemli olan bu düşünceye güç veren fikirlerin neler olduğunun bilinmesidir. Mevdûdî'nin metinleri incelendiğinde, Batı kültürünün ve düşüncesinin içine düştüğü kriz ile ilgili yapmış olduğu tahliller ve açıklamalar çok çarpıcıdır. Ancak Platti'ye göre bu yaklaşımın düştüğü en büyük hata, Müslümanların özellikle ilk dönemlerde yaşamış oldukları tarihsel tecrübeleri (amelü ehl-i Medine vs.) İslâm'ın esası ve evrensel açıklamaları olarak algılayıp onları modern hayata intibak ettirme gayretleridir. Bunun dışında, günümüzde İslâm'ın tarih içerisinde ve çeşitli coğrafyalardaki tecrübelerini dikkate alarak İslâm'ı yeniden yorumlama girişimleri de vardır. Rachid Benzine'nin deyimiyle 'İslâm'ın yeni düşünürleri' (*Les Nouveaux Penseurs de l'Islam*, Paris 2004) olarak tasnif edebileceğimiz Hasan el-Bennâ'nın torunu Tariq Ramazan, Abdu Filali-Ansari, Mahmud Taha, Mohamed Arkoun ve Mohamed Talbi Müslümanların modern hayata intibakları çerçevesinde Kur'an'ı ve sünneti yeniden yorumlama çabası içerisindeyler. Platti'ye göre yukarıda dile getirilen sorulara verilecek cevaplar, her şeyden önce gelecekte Avrupalı Müslümanların gitgide birbirine benzeyen bir hayat tarzını benimseyen bir dünyaya entegrasyonlarına ve çokkültürlü bir Avrupa vatandaşlığının gerçekleşmesine nasıl bir katkıda bulunacaklarına dair de cevap teşkil

edecektir. İslâm'ın günümüz Batı dünyasına çok esaslı katkıları olabileceğini söyleyen Platti'ye göre Batı'da yaşayan Müslüman âlimler, İslâm'ın sunmuş olduğu değerleri (özellikle ahlâkı, antropolojisi ve maneviyatı) yeniden yorumlayarak bunu gerçekleştirebilirler.

Sonuç itibariyle, temelde İslâm'ın ne Hıristiyanlık ne de Batı ile “düşmanlık seviyesinde” çözümlenemeyecek bir meselesi olmadığını belirten kitap, bugüne kadar Müslümanların modernizm karşısındaki durumuna yeni bir boyut daha eklemektedir. Bu, Avrupa'daki Müslümanların modern hayata intibakları sorunudur. Özellikle günümüzde Batı'da yaşayan Müslümanlar sorununun tartışıldığı bir dönemde, her iki kültürü derinlemesine tanıyan ve her iki dünya ile irtibatı olan bir Katolik-Hıristiyan din ve bilim adamının yaptığı bu tespitler, günümüz meseleleri çerçevesinde İslâm ve Hıristiyanlık veya İslâm ve Batı konusunda araştırma yapanlar için bazı konuları yeni bir bakış açısı ile tekrar düşünmeye sevk edecek önemli değerlendirmeler içermektedir.

İsmail Taşpınar

İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)

Talip Atalay

İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005. 270 sayfa.

Dinin birey ve toplum hayatındaki yansıması olarak tarif edilebilecek “dindarlık” olgusu, özellikle din psikolojisi ve din sosyoloji sahalarında pek çok emprik araştırmanın konusu olmuştur. Türkiye’de de söz konusu alanlarda birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda bazen bireylerin yaşadığı çevre merkez kabul edilip araştırma grubu belirli il ya da ilçe ile sınırlandırılarak dindarlık olgusu emprik açıdan incelenmiş, bazen de bireylerin gelişim dönemleri ve yaşları temel alınarak dindarlık olgusu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Ünver Günay’ın “Erzurum ve Çevresinde Dinî Hayat”, Mehmet Bayyığıt’in “Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma”, Hayati Hökelekli’nin “Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi”, Recep Yaparel’in “Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” gibi çalışmalarını örnek olarak verebiliriz. Türkiye’de genel olarak tüm ülke genelinde dindarlık